

КЛЮЧОВА ТЕМА¹

Взаємозв'язок між статтею 8 (цілеспрямоване таємне спостереження²) і статтею 6 (використання доказів) з огляду на певні вимоги щодо прийнятності (вичерпання/чотиримісячний строк³)

(Останнє оновлення: 31/08/2025)

Вступ

Скарги, пов'язані з таємним спостереженням та іншими слідчими діями, що вживаються, як правило, у межах кримінального провадження, можуть розглядатися за статтею 6 або статтею 8, або за обома статтями. Суд розрізняє питання про те, чи було порушено статтю 8 у зв'язку з таємним спостереженням, та питання про можливі наслідки такого висновку для прав, гарантованих статтею 6 (див., наприклад, *«Буков проти Росії» (Bykov v. Russia)* [ВП], 2009, § 89, та *«Драгош Йоан Русу проти Румунії» (Dragoş Ioan Rusu v. Romania)*, 2017, § 52).

При розгляді таких справ Суд, як правило, спочатку розглядає скарги за статтею 8 (*«Хан проти Сполученого Королівства» (Khan v. the United Kingdom)*, 2000, §§ 22-28; *«Буков проти Росії» (Bykov v. Russia)* [ВП], 2009, §§ 69-83). Залежно від обставин справи, Суд може далі розглянути скарги за статтею 6 (*«Хан проти Сполученого Королівства» (Khan v. the United Kingdom)*, 2000, §§ 29-40; *«Буков проти Росії» (Bykov v. Russia)* [ВП], 2009, §§ 94-105; і *«Лопез Рібальда та інші проти Іспанії» (López Ribalda and Others v. Spain)* [ВП], 2019, §§ 153-61) або вважати, що справа була достатньо розглянута за статтею 8 і не потребує подальшого розгляду за статтею 6 (*«Азер Ахмадов проти Азербайджану» (Azer Ahmadov v. Azerbaijan)*, 2021, § 79; див. також *«УАБ Кеско Сенукай Литва проти Литви» (UAB Kesko Senukai Lithuania v. Lithuania)*, 2023, § 129). Дійсно, процесуальний аспект статті 8 тісно пов'язаний з правами та інтересами, що захищаються статтею 6 Конвенції.

Предметом цієї ключової теми є розгляд того, які засоби правового захисту можуть або повинні бути вичерпані у випадках таємного спостереження, коли результати спостереження були використані як докази в провадженні щодо заявника. Суть питання щодо вичерпання засобів правового захисту полягає в тому, чи можуть скарги за статтею 8, пов'язані зі спостереженням, бути подані в межах провадження щодо заявника, як правило, кримінального, або чи потрібно порушувати окреме провадження щодо Держави, як правило, з метою отримання грошової компенсації. Суд розглядав це питання або за статтею 13 Конвенції, або як питання прийнятності,

¹ Підготовлено Секретаріатом Суду. Не покладає зобов'язань на Суд. Цей переклад опубліковано за домовленістю з Радою Європи, Європейським судом з прав людини та виконано Верховним Судом (Україна).

² Ця ключова тема стосується цілеспрямованого спостереження, результати якого використовуються в провадженні, у яких бере участь заявник. Щодо масового спостереження див. [Заходи спостереження \(Тероризм\)](#).

³ До набрання чинності Протоколом № 15 до Конвенції 1 серпня 2021 року стаття 35 Конвенції посилалася на «шестимісячний строк».

відповідно до заперечень, висунутих Урядом (здебільшого невичерпання національних засобів правового захисту, а також строк чи статус потерпілого), або, дійсно, іноді по суті статті 8 при розгляді питання про те, чи відповідає система, запроваджена органами влади, вимогам Конвенції (*«Лопез Рібальда та інші проти Іспанії» (López Ribalda and Others v. Spain)* [ВП], 2019, §§ 135-37).

Принципи, виведені з поточної судової практики

Засіб правового захисту щодо скарги за статтею 8 вважатиметься ефективним, якщо національні суди можуть розглянути суть скарги за Конвенцією, а саме, що втручання у право заявників на повагу до їхнього приватного життя та до кореспонденції не здійснювалося «згідно із законом» або не було «необхідним у демократичному суспільстві», і суди мають можливість надати відповідне відшкодування у зв'язку з цією скаргою (*«Зубков та інші проти Росії» (Zubkov and Others v. Russia)*, 2017, § 88; *«Хамбардзумян проти Вірменії» (Hambardzumyan v. Armenia)*, 2019, § 44, та *«Сігурдур Ейнарссон та інші проти Ісландії» (Sigurður Einarsson and Others v. Iceland)*, 2019, § 123).

Суд загалом вважав, що кримінальне провадження не є належним способом розгляду питання про таємне спостереження та втручання в «приватне життя і кореспонденцію», якщо таке провадження може розглядати лише питання про допустимість доказів (процесуальна справедливість) та не може розглядати по суті скаргу за статтею 8 щодо порушення права на приватність (*«Хан проти Сполученого Королівства» (Khan v. the United Kingdom)*, 2000, § 44; *«Горанова-Караєнева проти Болгарії» (Goranova-Karaeneva v. Bulgaria)*, 2011, § 59, та *«Ірфан Гюзель проти Туреччини» (İrfan Güzel v. Turkey)*, 2017, §§ 106-07). Однак, з метою вичерпання національних засобів правового захисту або дотримання правила щодо чотиримісячного строку, Суд постановив, що, коли заявники скаржилися на спостереження в межах кримінального провадження щодо них, не було нерозумним з їхнього боку чекати остаточного рішення національних судів перед поданням скарги до Суду, навіть якщо вони помилялися, вважаючи цей засіб правового захисту ефективним (*«Ахлюстін проти Росії» (Akhlyustin v. Russia)*, 2017, § 28; див. також *«Зубков та інші проти Росії» (Zubkov and Others v. Russia)*, 2017, § 109, та *«Хамбардзумян проти Вірменії» (Hambardzumyan v. Armenia)*, 2019, §§ 52-53).

У деяких справах Суд визнав, що кримінальне провадження може бути ефективним засобом правового захисту, якщо національні суди мають можливість перевірити законність та необхідність стверджуваного втручання (*«Блаж проти Румунії» (Blaj v. Romania)*, 2014, §§ 117-18; *«Драгоєвич проти Хорватії» (Dragojević v. Croatia)*, 2015, § 72; і *«Шантаре та Лабазніковс проти Латвії» (Šantare and Labazņikovs v. Latvia)*, 2016, § 43).

Стосовно цивільно-правового засобу юридичного захисту, то Суд визнав його ефективним, коли таке провадження надавало заявникам змогу отримати компенсацію. Така компенсація, яка, як правило, вимагається в межах проваджень, пов'язаних із відповідальністю органів державної влади за незаконне спостереження, може мати майновий характер (див., наприклад, *«Светіна проти Словенії» (Svetina v. Slovenia)*, 2018, § 60, і *«Сігурдур Ейнарссон та інші проти Ісландії» (Sigurður Einarsson and Others v. Iceland)*, 2019, § 124). Однак знищення матеріалів, отриманих унаслідок спостереження (*«Золтан Варга проти Словаччини» (Zoltán Varga v. Slovakia)*, 2021, § 117; див. також *«Васіл Васілев проти Болгарії» (Vasil Vasilev v. Bulgaria)*, 2021, § 67), або вилучення з матеріалів справи доказів, отриманих унаслідок спостереження (*«Бен Файза проти Франції» (Ben Faiza v. France)*, 2018, § 47), також може бути формою засобу правового захисту й мати наслідки для статусу заявника як потерпілого.

У деяких нещодавніх справах Суд визнав, що від заявників можна було очікувати, що вони скористаються окремими, але послідовними провадженнями, які, по-перше, дозволяють

встановити, чи було спостереження законним, а по-друге, забезпечити належну компенсацію. Такий двоетапний механізм, як правило, ґрунтується на конкретних положеннях національного законодавства (для положень українського законодавства див. *«Лисюк проти України» (Lysyuk v. Ukraine)*, 2021, §§ 42-46), але також був визнаний Судом як наслідок взаємодії між загальними положеннями національного законодавства (див., наприклад, *«Матеуц проти Румунії» (Mateuț v. Romania)* (ухв.), 2022, §§ 35-38).

Для ознайомлення з останнім узагальненням різних видів засобів правового захисту, розглянутих Судом, див. *«Жернель та видавництво тижневика “Ле Пуен” проти Франції» (Gernelle et SA Société d'exploitation de l'hebdomadaire Le Point v. France)* (ухв.), 2024, §§ 43-45.

Варті уваги приклади

Головне питання полягає в тому, чи кримінальне провадження і, більш загально, провадження, у якому результати таємного спостереження використовуються як докази, є придатними для розгляду питання щодо здійснення таємного спостереження та втручання в «приватне життя і кореспонденцію», чи для цього більш доцільним є порушення окремого, зазвичай цивільного, провадження.

Справи, у яких кримінально-правовий засіб юридичного захисту був визнаний неефективним:

- *«Хан проти Сполученого Королівства» (Khan v. the United Kingdom)*, 2000, § 44: ця справа стосується незаконного запису розмов заявника та використання цих записів як доказів у кримінальному провадженні. Суд також розглянув аргумент заявника за статтею 13 про те, що національні суди мали б врахувати, що докази були отримані з порушенням Конвенції. Суд постановив, що кримінальне провадження щодо заявника не могло забезпечити засіб правового захисту, оскільки воно не давало можливості розглянути суть скарги заявника й не могло надати належного відшкодування.
- Суд дотримувався такого самого обґрунтування в інших справах, таких як *«П.Г. та Дж.Г. проти Сполученого Королівства» (P.G. and J.H. v. the United Kingdom)*, 2001, § 86, та *«Ірфан Гюзель проти Туреччини» (İrfan Güzel v. Turkey)*, 2017, §§ 106-07.

Справи, у яких кримінально-правовий засіб юридичного захисту був визнаний неефективним, але необхідним для розрахунку чотиримісячного (відповідно шестимісячного) строку:

- *«Зубков та інші проти Росії» (Zubkov and Others v. Russia)*, 2017, §§ 88-98 та 109: заявники дізналися про прослуховування їхніх розмов під час кримінального провадження щодо них. Уряд стверджував, що оскарження допустимості доказів у межах кримінального провадження, як це зробили заявники, не може вважатися ефективним засобом правового захисту щодо скарги за статтею 8 і що заявники мали в своєму розпорядженні інші засоби правового захисту, якими вони не скористалися. Суд погодився з першим аргументом Уряду і постановив, що порушення питання про таємне спостереження в кримінальному провадженні не може вважатися ефективним засобом правового захисту щодо скарги за статтею 8. Він також постановив, що за російським законодавством заявники не мали інших ефективних засобів правового захисту. Однак з метою перевірки дотримання правила щодо шестимісячного строку він визнав, що заявники мали підстави намагатися довести свої скарги до відома національних судів за допомогою засобів правового захисту, передбачених кримінальним процесуальним законодавством, оскільки на момент подій не можна

було припустити, що порушення питання про таємне спостереження в кримінальному провадженні було явно неефективним засобом правового захисту. Він дійшов висновку, що заявники не діяли нерозумно, чекаючи на рішення національних судів, перш ніж подати свої заяви до Суду.

- Подібні висновки можна знайти в рішенні у справі *«Ахлюстін проти Росії» (Akhlyustin v. Russia)*, 2017, § 28, або *«Хамбардзумян проти Вірменії» (Hambardzumyan v. Armenia)*, 2019, §§ 52-53.

Справи, у яких кримінально-правовий засіб юридичного захисту був визнаний ефективним:

- *«Балтеану проти Румунії» (Bălteanu v. Romania)*, 2013, §§ 32-35: заявник стверджував, що запис його розмов був незаконним і здійснювався без належного дозволу. Уряд стверджував, що він мав подати скаргу до Суду протягом шести місяців з дати, коли він уперше дізнався про прослуховування. Суд постановив, що національне законодавство дозволяло судам визнавати прослуховування незаконним і що, якщо заявник мав у своєму розпорядженні інші засоби правового захисту, зокрема цивільне провадження, вони так само були доступні й особі, яка оскаржувала законність такого прослуховування. Заявник наводив ці аргументи в ході кримінального провадження щодо нього і, таким чином, скористався ефективним засобом правового захисту. Суд відхилив заперечення Уряду.
- *«Драгоєвич проти Хорватії» (Dragojević v. Croatia)*, 2016, §§ 72-73: справа стосувалася таємного спостереження за заявником під час кримінального провадження щодо нього. Уряд стверджував, що шестимісячний строк почав відраховуватися з дня, коли заявник дізнався про спостереження, і що в нього не було підстав чекати на результат кримінального провадження. Суд відхилив це заперечення, визнавши, що єдиним доступним для заявника засобом правового захисту було порушити свої скарги про стверджувано незаконне використання таємного спостереження в провадженні щодо нього.
- Подібне обґрунтування було викладено в рішеннях у справах *«Шантаре та Лабазніковс проти Латвії» (Šantare and Labazņikovs v. Latvia)*, 2016, §§ 40-44 і *«Раджаб Магомедов проти Росії» (Radzhab Magomedov v. Russia)*, 2016, §§ 77-79 щодо кримінального провадження, та в рішенні у справі *«Ердуран та Ем Експорт Діш Тік А.Ш. проти Туреччини» (Erduran and Em Export Diş Tic A.Ş. v. Turkey)*, 2018, § 201, щодо адміністративного провадження, пов'язаного з порушенням податкового законодавства.

Справи, у яких цивільно-правовий засіб юридичного захисту був визнаний ефективним:

- *«Сігурдур Ейнарсон та інші проти Ісландії» (Sigurður Einarsson and Others v. Iceland)*, 2019, § 124: Суд не знайшов підстав сумніватися в тому, що в межах цивільного провадження проти Держави національні суди могли б розглянути законність і необхідність прослуховування телефонних розмов заявників з їхніми адвокатами та, у разі необхідності, присудити компенсацію. Тому він постановив, що цей цивільно-правовий засіб юридичного захисту мав бути вичерпаний.
- *«Васіл Васілев проти Болгарії» (Vasil Vasilev v. Bulgaria)*, 2021, §§ 64-67: заявник, адвокат, поскаржився, що таємний запис і транскрибування телефонної розмови між ним та його клієнтом було незаконним і непотрібним. Він звернувся з цивільним позовом до Держави на підставі спеціального закону, але національні суди розглянули

його позов за загальним деліктним правом. Суд визнав, що цей засіб правового захисту був ефективним і що заявник належним чином вичерпав національні засоби правового захисту. Зокрема, він постановив, що, оскільки скарга заявника стосувалася не стільки зберігання запису або стенограми, отриманих в результаті прослуховування його розмов, скільки самого їх створення, засіб правового захисту, який міг забезпечити компенсацію, а не знищення цього матеріалу, був більш придатним для задоволення його скарги. Він також відхилив заперечення Уряду про те, що інші конкретні засоби правового захисту були б ефективними у справі заявника.

- *«Лисюк проти України» (Lysyuk v. Ukraine)*, 2021, §§ 40-47: заявник стверджував про порушення своїх прав через запис його розмов із третьою особою: записи цих розмов були використані в кримінальному провадженні щодо нього. Уряд висунув заперечення щодо невичерпання всіх засобів правового захисту, оскільки заявник не подав позов про відшкодування шкоди в окремому провадженні. Суд зазначив, що національне законодавство передбачає двоетапну систему засобів правового захисту. По-перше, заявник мав порушити питання про стверджуване незаконне спостереження в кримінальному провадженні, що він і зробив. По-друге, він мав подати окремий позов про відшкодування шкоди, що він не міг зробити, оскільки кримінальні суди не ухвалили окремого рішення про визнання заходів спостереження незаконними й не визнали цього в жодному зі своїх рішень по суті кримінальної справи. Тому Суд відхилив заперечення Уряду.
- *«Матеуц проти Румунії» (Mateuț v. Romania)* (ухв.), 2022, §§ 34-39: заявник, адвокат, стверджував, що прослуховування його телефонних розмов із клієнтом, використання цих розмов у провадженні щодо його клієнта та виклик до суду як свідка у справі його клієнта порушували статтю 8 Конвенції. Уряд стверджував, що заявник втратив статус потерпілого, оскільки національні суди визнали, що його розмови з клієнтом було захищено професійною таємницею, і постановили виключити з матеріалів справи докази, отримані внаслідок прослуховування таких розмов. Суд погодився, що такі висновки національних судів могли б дати заявнику можливість подати проти Держави цивільний позов на підставі загального деліктного права й вимагати компенсації за порушення його прав, передбачених статтею 8. Він дійшов висновку, що заявник мав би спробувати звернутися з цивільним позовом до національних судів.

Конкретні ситуації:

- *«Лопез Рібальда та інші проти Іспанії» (López Ribalda and Others v. Spain)* [ВП], 2019, §§ 135-37: справа стосувалася спостереження за заявниками на робочому місці та використання результатів спостереження в провадженні за трудовим законодавством. Суд визнав, що національні суди з трудових спорів належним чином розглянули аргументи заявників щодо втручання в їхні права, передбачені статтею 8. Крім того, він проаналізував, як це було запропоновано Урядом, хоча й не в окремому запереченні щодо невичерпання всіх засобів правового захисту, чи були доступні заявникам інші засоби правового захисту. Так, він дійшов висновку, що заявники могли подати скаргу до Агентства зі захисту даних на підставі положень Закону про захист персональних даних або могли звернутися до звичайних судів з метою отримання відшкодування за стверджуване порушення їхніх прав відповідно до зазначеного закону. Висновок Суду про відсутність порушення прав заявників частково ґрунтується на аргументі, що іспанська нормативно-правова база передбачала засоби правового захисту, якими вони не скористалися.
- *«Бен Файза проти Франції» (Ben Faiza v. France)*, 2018, § 47: заявник двічі скаржився на встановлення на його автомобілі пристрою геолокації. У відповідь на скаргу заявника

французькі суди визнали, що перше встановлення пристрою не було належним чином санкціоновано, і вилучили отримані в такий спосіб докази. Суд дійшов висновку, що національні суди надали заявнику достатнє відшкодування шкоди, а тим паче, що він не так прагнув довести порушення своїх прав за статтею 8, як вилучити можливі докази своєї провини, а тому він втратив статус потерпілого щодо цього випадку геолокації.

Подальші посилання

Посібники із судової практики:

- [Посібник зі статті 34/35 \(Прийнятність\)](#)

Інші ключові теми:

- [Використання \(незаконно отриманих\) доказів](#)
- [Презумпція невинуватості](#)
- [Заходи спостереження \(Тероризм\)](#)

КЛЮЧОВІ ПОСИЛАННЯ ІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

Провідні справи:

- *«Хан проти Сполученого Королівства» (Khan v. the United Kingdom)*, № 35394/97, від 12 травня 2000 року (порушення статті 8; відсутність порушення статті 6; порушення статті 13);
- *«Биков проти Росії» (Bykov v. Russia)* [ВП], № 4378/02, від 10 березня 2009 року (порушення статті 8; відсутність порушення статті 6);
- *«Ахлюстін проти Росії» (Akhlyustin v. Russia)*, № 21200/05, від 7 листопада 2017 року (порушення статті 8);
- *«Зубков та інші проти Росії» (Zubkov and Others v. Russia)*, №№ 29431/05 та 2 інші, від 7 листопада 2017 року (порушення статті 8);
- *«Лисюк проти України» (Lysyuk v. Ukraine)*, № 72531/13, від 14 жовтня 2021 року (порушення/відсутність порушення статті 6; порушення статті 8).

Інші справи:

- *«П.Г. та Дж.Г. проти Сполученого Королівства» (P.G. and J.H. v. the United Kingdom)*, № 44787/98, від 25 вересня 2001 року (порушення статті 8; відсутність порушення статті 6; порушення статті 13);
- *«Горанова-Караєнева проти Болгарії» (Goranova-Karaeneva v. Bulgaria)*, № 12739/05, від 8 березня 2011 року (відсутність порушення статті 8; порушення статті 13);
- *«Балтеану проти Румунії» (Bălteanu v. Romania)*, № 142/04, від 16 липня 2013 року (порушення статті 8);
- *«Блаж проти Румунії» (Blaj v. Romania)*, № 36259/04, від 8 квітня 2014 року (відсутність порушення статті 6; відсутність порушення статті 8; відсутність порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 8);
- *«Драгоєвич проти Хорватії» (Dragojević v. Croatia)*, № 68955/11, від 15 січня 2015 року (відсутність порушення статті 6; порушення статті 8);
- *«Кіберманіс проти Латвії» (Kibermanis v. Latvia)* (ухв.), № 42065/06, від 3 листопада 2015 року (скарга за статтею 8 неприйнятна — невичерпання);
- *«Шантаре та Лабазніковс проти Латвії» (Šantare and Labazņikovs v. Latvia)*, № 34148/07, від 31 березня 2016 року (порушення статті 8);
- *«Раджаб Магомедов проти Росії» (Radzhab Magomedov v. Russia)*, № 20933/08, від 20 грудня 2016 року (порушення статті 8);
- *«Ірфан Гюзель проти Туреччини» (İrfan Güzel v. Turkey)*, № 35285/08, від 7 лютого 2017 року (відсутність порушення статті 8; порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 8);
- *«Драгош Йоан Русу проти Румунії» (Dragoş Ioan Rusu v. Romania)*, № 22767/08, від 31 жовтня 2017 року (порушення статті 8; відсутність порушення статті 6);
- *«Харізанов проти Болгарії» (Harizanov v. Bulgaria)* (ухв.), № 53626/14, від 5 грудня 2017 року (скарга за статтею 8 неприйнятна — невичерпання);
- *«Бен Файза проти Франції» (Ben Faiza v. France)*, № 31446/12, від 8 лютого 2018 року (одна скарга за статтею 8 неприйнятна — втрата статусу потерпілого; порушення статті 8; відсутність порушення статті 8);
- *«Светіна проти Словенії» (Svetina v. Slovenia)*, № 38059/13, від 22 травня 2018 року (відсутність порушення статті 6; скарга за статтею 8 неприйнятна — невичерпання);

- [«Ердуран та Ем Експорт Діш Тік А.Ш. проти Туреччини» \(Erduran and Em Export Dış Tic A.Ş. v. Turkey\)](#), №№ 25707/05 та 28614/06, від 20 листопада 2018 року (відсутність порушення статті 8);
- [«Сігурдур Ейнарссон та інші проти Ісландії» \(Sigurður Einarsson and Others v. Iceland\)](#), № 39757/15, від 4 червня 2019 року (порушення/відсутність порушення статті 6; скарга за статтею 8 неприйнятна — невичерпання);
- [«Лопез Рібальда та інші проти Іспанії» \(López Ribalda and Others v. Spain\)](#) [ВП], №№ 1874/13 та 8567/13, від 17 жовтня 2019 року (відсутність порушення статті 8; відсутність порушення статті 6);
- [«Хамбардзумян проти Вірменії» \(Hambardzumyan v. Armenia\)](#), № 43478/11, від 5 грудня 2019 року (відсутність порушення статті 6; порушення 8);
- [«Золтан Варга проти Словаччини» \(Zoltán Varga v. Slovakia\)](#), №№ 58361/12 та 2 інші, від 20 липня 2021 року (порушення статті 8);
- [«Азер Ахмадов проти Азербайджану» \(Azer Ahmadov v. Azerbaijan\)](#), № 3409/10, від 22 липня 2021 року (порушення статті 8; немає необхідності розглядати статті 6 та 13);
- [«Васіл Васілев проти Болгарії» \(Vasil Vasilev v. Bulgaria\)](#), № 7610/15, від 16 листопада 2021 року (порушення статті 6; порушення статті 8);
- [«Матеуц проти Румунії» \(Mateuț v. Romania\)](#) (ухв.), № 35959/15, від 1 березня 2022 року (неприйнятна — втрата статусу потерпілого);
- [«Потоцька та Адамчо проти Словаччини» \(Potocká and Adamčo v. Slovakia\)](#), № 7286/16, від 12 січня 2023 року (порушення статті 8; порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 8);
- [«УАБ Кеско Сенукай Литва проти Литви» \(UAB Kesko Senukai Lithuania v. Lithuania\)](#), № 19162/19, від 4 квітня 2023 року (порушення статті 8; немає необхідності розглядати статті 6 та 13);
- [«Жернель та видавництво тижневика “Ле Пуен” проти Франції» \(Gernelle et SA Société d'exploitation de l'hebdomadaire Le Point v. France\)](#) (ухв.), № 18536/18, від 9 квітня 2024 року (скарга за статтею 8 неприйнятна — невичерпання).